

HET PROEFSCHRIFT VAN ... BREGJE HOLLEMAN: TOELATEN OF VERBIEDEN

Marc van Oostendorp

Is *ja* het tegenovergestelde van *nee*? Niet altijd, volgens de taalbeheerser Bregje Holleman, die eerder dit jaar promoveerde aan de Universiteit Utrecht. Het hangt er maar van af wat er precies gevraagd is. Aan een groep Nederlandse studenten vroeg Holleman eens:

1 *Vindt u dat de overheid uitsluiting van allochtonen voor bepaalde vacatures moet verbieden?*

46 procent van de studenten beantwoordde die vraag met 'nee'. Aan een vergelijkbare groep studenten stelde Holleman de volgende vraag:

2 *Vindt u dat de overheid uitsluiting van allochtonen voor bepaalde vacatures moet toelaten?*

Hierop antwoordde 13 procent van de studenten 'ja'. Toch zijn *verbieden* en *toelaten* logisch tegengesteld aan elkaar. De overheid kan alleen iets verbieden of toelaten, een tussenweg is er niet. We zouden dus verwachten dat alle mensen die 'nee' op de eerste vraag zeggen, 'ja' op de andere antwoorden. Maar zo eenvoudig zit de mens kennelijk niet in elkaar.

Referendum

Soms worden dit soort subtiliteiten ineens van groot belang. Wie een referendum over het te voeren antidiscriminatiebeleid wil houden, moet in ieder geval weten dat de manier waarop hij zijn vraag verwoordt, de antwoorden sterk kan beïnvloeden. Als hij bovendien te goeder trouw is, zal hij waarschijnlijk willen weten welke van de twee vragen de gangbare mening van de bevolking nu beter peilt.

Er is dan ook al een heuse traditie van onderzoek naar het verschil in antwoorden op vragen over *verbieden* en vragen over *toelaten* van bepaald gedrag. Al sinds de jaren veertig is in een groot aantal landen geëxperimenteerd met de twee soorten vragen. Telkens weer von-

den de onderzoekers dat er een verschil is tussen *toelaten* en *niet verbieden* – dat mensen eerder geneigd zijn tot het laatste dan tot het eerste.

Op de vraag waar het verschil nu precies in zit, was volgens Holleman echter nog steeds geen bevredigend antwoord gevonden. Begrijpen mensen de twee vragen verschillend? Laten ze in hun antwoord ook hun algemene houding tegenover *verbieden* of *toelaten* meewegen? Of is er nog een andere verklaring?

Ongezellig

Een van de opmerkelijke aspecten van het verschil tussen de antwoorden op de vragen 1 en 2 is dat mensen vaker 'nee' zeggen op de ene vraag dan 'ja' op de andere. Dat is merkwaardig: uit ander onderzoek was bekend dat mensen op andere enquêtevragen juist liever 'ja' zeggen dan 'nee': dat laatste is zo ongezellig. Maar bij *verbieden* en *toelaten* spelen kennelijk andere dingen een rol.

Een factor is misschien dat zowel *verbieden* als *toelaten* een negatieve bijklank heeft. Ongewenst gedrag *verbieden* klinkt zo hard en autoritair, maar door ongewenst gedrag toe te laten wek je allicht de suggestie dat je het er ook wel mee eens bent. Als je geen sterke mening hebt, zeg je daarom maar liever dat je niet wilt *verbieden*, maar ook niet wilt *toelaten*.

Volgens Holleman is er meer aan de hand. Ze voerde experimenten uit waaruit bleek dat mensen naar aanleiding van vragen zoals 1 en 2 wel degelijk voor zichzelf tot hetzelfde standpunt kwamen: ze interpreteren de vraag, en gaan vervolgens op zoek naar hun mening over de 'uitsluiting van allochtonen voor bepaalde vacatures' (of vormen ter plekke een mening over dit punt), zonder al te letten op het woord *verbieden* of *toelaten*. Pas als ze die mening moeten gaan invullen en moeten kiezen tussen 'ja' of 'nee', gaan die woorden een rol spelen.

Spectrum van meningen

Bij het beantwoorden van enquête- of referendumvragen staan *ja* en *nee* volgens Holleman voor meer dan alleen maar een logisch 'ja' of 'nee'. Wie een vraag krijgt voorgelegd over de uitsluiting van allochtonen voor bepaalde vacatures, bepaalt zijn standpunt in een heel spectrum van mogelijke meningen. *Ja* en *nee* zijn extremen op die schaal en degene die de vraag beantwoordt, moet bepalen hoe dicht zijn mening ligt bij een van deze extremen.

Uit een grote reeks vervolgentoetsen blijkt dat hoe hij of zij deze keuze maakt, onder andere beïnvloed wordt door de extremiteit van het gebruikte werkwoord. De meeste mensen vinden iets *verbieden* veel sterker en veel verder gaan dan iets *toelaten*. Mensen zullen daarom nog minder snel geneigd zijn om 'ja' te zeggen op de vraag over *verbieden* dan op de vraag over *toelaten*.

Mede door die extremere betekenis van *verbieden* zijn antwoorden op een vraag die dat werkwoord bevat volgens Holleman betrouwbaarder dan antwoorden op een vraag met *toelaten*. Mensen zien de vraag scherper gesteld en denken er daardoor misschien iets beter over na. Wie meerdere vragen stelt over – bijvoorbeeld – het gewenste beleid ten opzichte van discriminatie, krijgt consistentere antwoorden als hij die vragen met *verbieden* formuleert dan wanneer hij dat met *toelaten* doet. Dat levert meteen een praktisch advies op voor vragenstellers: wie écht wil weten wat een groep mensen het beste beleid vindt tegenover ongewenst gedrag, kan beter vragen of dat gedrag moet worden *verboden* dan of het moet worden *toegelaten*. ●

Bregje Holleman. *The forbid/allow asymmetry. On the cognitive mechanisms underlying wording effects in surveys.* Amsterdam/Atlanta, 2000.
ISBN 90 420 1341 9